

Joukje Akveld en Annemarie Terhell

Thé Tjong-Khing

van strip tot sprookje

Gottmer • Haarlem

LANNOO

© 2011 tekst Joukje Akveld en Annemarie Terhell

Voor deze uitgave:

© 2011 Uitgeverij J.H. Gottmer / H.J.W. Becht BV, Postbus 317, 2000 AH Haarlem
(e-mail: post@gottmer.nl)

Uitgeverij J.H. Gottmer / H.J.W. Becht BV is onderdeel van de Gottmer Uitgevers Groep BV
Omslagontwerp en vormgeving: Erik Thé, Erik The Design.com

Foto omslag: Elsbeth Tijssen

ISBN 978 90 257 5004 6

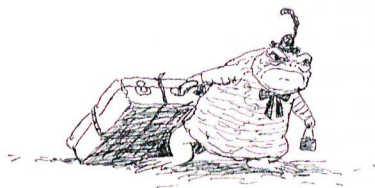
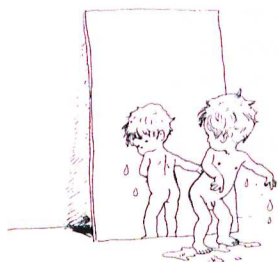
NUR 321

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of een andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Van sommige illustraties is het de uitgeverij, ondanks zorgvuldige naspeuring, niet gelukt de rechtshabende(n) te vinden. We verzoeken derhalve de betrokken rechthebbende(n) contact met ons op te nemen.

www.gottmer.nl

www.lannoo.be

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	6
De vroege jaren	11
In de bioscoop	13
De naoorlogse jaren	15
De Kunstnijverheidsschool	16
Tim Maran	19
De Toonderjaren	23
Arman & Ilva	27
Overige strips	31
Van filmster tot stripheld	33
Reclame en tijdschriften	34
Boeken voor volwassenen	37
De vroege kinderboeken	39
Total Loss, weetjewel	41
Dolf Verroen	43
Wiele wiele stap	47
Realistische jeugdboeken	49
De Bobo-tekeningen	51
Abeltje	55
De Rietveldjaren	57
Simone Schell	63
Els Pelgrom	67
Realistische dieren	73
Gerard Brands	76
Kleine Sofie en Lange Wapper	79
Van schets tot tekening	83
Kleine Sofie – de voorstelling	84
Indonesië in het werk	86
Fantastische dieren	89
Natuur	93
Kleurgebruik	97
De beeldende kunst als inspiratie	99
Vos en Haas	100
Waar is de taart?	105
Sprookjes	107
De Bijbelverhalen	113
Griekse mythen	117
Dreiging	121
Repetitio	125
Mode	129
Kostuums	133
Internationale ontvangst	137
Prijzen en waardering	139
Beeldbiografie	143
Bibliografie	154
Lijst van geïnterviewde personen	156
Geraadpleegde literatuur	156

© Elsbeth Tijssen

VOORWOORD

'Het zijn geen Rembrandts,' zei Thé Tjong-Khing toen we na een bezoek aan zijn Haarlemse woning behoedzaam een map met originele tekeningen op de achterbank van de auto legden.

Het was geen valse bescheidenheid van Nederlands meest gelauwerde illustrator. Boven, in een overvolle werkkamer, krullen de tekeningen over de planken van wanordelijke opbergkasten. Kapotte borden fungeren als verfschalen. De tekentafel bij het raam is alleen hink-stap-springend te bereiken via de kleine lege stukjes vloerbedekking tussen mislukte illustraties en tekenmaterialen. Op archiefkasten wiebelen hoge stapels boeken en tijdschriftenknipsels. De plaatjes zijn onmisbaar tijdens het tekenen. Alles wat niet leeft vindt hij moeilijk om te verbeelden. Half verscholen onder een tafeltje ligt een vuilniszak met illustraties van een halve eeuw oud. Niet om weg te gooien – zo bewaart Thé Tjong-Khing (1933) zijn werk.

Een aantal jaar geleden besloot hij zijn kinderboekenillustraties onder te brengen in het archief van het Letterkundig Museum. Geen overbodige luxe, vond hij zelf. Zijn eigen kasten leken soms wel betoverd, alles had pootjes en raakte kwijt. Maar niet alle tekeningen verhuisden naar Den Haag. Recent en juist heel oud werk bleef in de rommelige werkkamer op de eerste etage van zijn karakteristieke jarendertighuis in Haarlem.

Een schatkamer, ontdekten wij tijdens de bezoeken die we de afgelopen anderhalf jaar aan Khing brachten (meneer Thé is het nooit geweest, het was direct Khing; later bleek dat er over die namenkwestie

nog veel meer te vertellen was). In eerste instantie als medewerkers aan een tentoonstelling over zijn leven en werk in het Letterkundig Museum, *Thé Tjong-Khing – van strip tot sprookje*, die eind september 2011 werd geopend. Later ook vanwege het gelijknamige boek dat Gottmer voor de gelegenheid zo bevolgen bereid was uit te geven.

Pratend in de serre, met uitzicht op de fraaie, wilde tuin, klonk het vaak: 'Wacht even, volgens mij heb ik dat boven liggen...' Waarop Khing de trap op snelde en terugkeerde met een lang vergeten tekening.

Thé Tjong-Khing als onderwerp voor een tentoonstelling en een boek – als samenstellers en schrijvers hadden we het slechter kunnen treffen. Niet vanwege de overstelpende hoeveelheid tekeningen die meer dan een halve eeuw hard werken hebben opgeleverd, of de intrigerende stijlwisselingen die het oeuvre van deze striptekenaar en *self made* illustrator onderging. En hoe schitterend ook de vondsten, zelfs niet vanwege de verrassingen die de vuilniszakken prijsgaven. Werken aan een tentoonstelling en een boek over Thé Tjong-Khing was een feest vanwege de nooit aflatende bereidheid van Khing ons inzage in zijn werk, en daarmee zijn leven, te geven.

Geen dankbaarder onderwerp denkbaar dan Khing. Vierentwintig uur per dag was hij per e-mail bereikbaar. Midden in de nacht kwamen er mailtjes binnen met antwoorden op eerder gestelde vragen, nuchter eindigend met: 'Nu ga ik weer slapen.' Wilden we langskomen, dan mochten we langskomen, altijd. En altijd werden we ontvangen met taart, want de illustrator houdt van zoet. Niet in zijn tekeningen, die vaak een onheilspellend randje hebben, maar wel op zijn bord.

Aanvankelijk wilden we een boek maken met achtergrondverhalen rond vijftig cruciale tekeningen uit Khings werk. Dat plan lieten we varen omdat er zo veel meer te tonen en te vertellen was. Over de ontwikkeling van striptekeningen met een filmische dynamiek naar fantasievolle plaatjes waaruit hij de beweging zo veel mogelijk weert. Over de Oost-Indische inkt, die plaatsmaakte voor een kleurig palet – maar niet zonder slag of stoot. Over een jeugd in Indonesië waar de kiem van zijn talent werd gezaaid, maar die pas op Nederlandse bodem zou ontspruiten. Over drie mensen zonder wie het allemaal nooit was gebeurd. Over realistische dieren versus fantasiedieren. Over sprookjes en Bijbelbewerkingen en Griekse mythen en éindelijk tevreden zijn.

We besloten tot een opzet die biografisch begint en thematisch eindigt, met daartussen aandacht voor de schrijvers met wie Khing veel samenwerkte. We spraken niet alleen Khing zelf, maar ook zijn collega's, z'n leerlingen van de Rietveld Academie, schrijvers en uitgevers, en theatermakers die zijn werk op toneel brachten. En we verzamelden tekeningen – uit alle hoeken en gaten haalden we ze tevoorschijn. Het resultaat is geen definitieve biografie noch een compleet overzichtswerk, maar een, naar wij hopen, prikkelende kennismaking met het leven en werk van een van de grootste tekenaars van ons land.

Een boek als *Thé Tjong-Khing – van strip tot sprookje* was er nooit gekomen zonder de bereidwilligheid van vele anderen. In de eerste plaats de enthousiaste mensen van uitgeverij Gottmer, die het mogelijk maakten een schat aan oude tekeningen digitaal te ontsluiten, en te tonen in dit boek, en die ons bovendien volledig onze gang lieten gaan. Het Letterkundig Museum, waar we gastvrij werden ontvangen en we eindeloos in het archief mochten rondstruinen. Mat Schifferstein en Ruud Vrooman van uitgeverij Sherpa, die hun stripkennis en het beeldmateriaal uit Khings stripperperiode zo gul met ons deelden. Thea Otte van uitgeverij Querido, die met een verbluffend enthousiasme het archief bleef induiken als wij weer een onmogelijke zoekopdracht hadden verzonnen. Alle uitgevers, lithografen en fotografen die hun materiaal rechtevrij ter beschikking stelden, zodat wij Khings verhaal niet alleen in woorden, maar ook in beeld konden vertellen.

En natuurlijk Khing zelf – voor zijn tekeningen, de verhalen die hij met ons deelde, zijn vrolijkheid en het vertrouwen dat hij in ons stelde. Dankjewel dat je zo volkomen vanzelfsprekend ons onderwerp wilde zijn zonder dat we het je ooit behoorlijk hebben gevraagd.

Joukje Akveld & Annemarie Terhell

Compilatietekening voor de expositie *Thè Tjong-Khing - van strip tot sprookje*, Letterkundig Museum Den Haag, pen, inkt, aquarel, acryl, 2011

Bandung 1952

Bandungs straattaferreel, 1952, pen, inkt, aquarel

DE VROEGE JAREN

Of het onweerde tijdens zijn geboorte, of de Javaanse reuzen zich roerden in hun bomen dan wel of er een Chinese draak langs de hemel vloog als gunstig voorteken, dat heeft niemand Thé Tjong-Khing ooit verteld. Zeker is alleen dat hij ter wereld kwam op 4 augustus 1933 in Purworejo, een middelgrote stad even ten westen van Yogyakarta op het eiland Java. Hij was eerste zoon in het gezin en kreeg de voornaam Khing, die 'alles wat mooi en goed is' betekent, of 'kostbare rode steen' – net afhankelijk van de spelling en intonatie. Die voornaam werd naar Chinees gebruik geplaatst achter zijn vaders familienaam (Thé) en zijn generatiennaam (Tjong). Niemand vermoedde dat hij later furore zou maken als illustrator aan de andere kant van de wereld, in een land waar iedereen zich blijvend zou vergissen in die naamsvolgorde.

Al snel na zijn geboorte verhuisden Thé's ouders naar het familiehuis van moederskant in Cirebon, een kustplaats op West-Java. Zijn vroegste herinnering is dat hij daar hoog in een mangoboom klom. Thé: 'Dat grote huis met die nog grotere tuin staat nog altijd op mijn netvlies gebrand, het is mijn referentie aan Indië. Het hart bestond uit een grote, gemeenschappelijke zaal zonder ramen. Daaromheen waren ontelbaar veel kamers aangebouwd: strijkkamers, kinderkamers, keukens. Mijn opa en oma hadden er elk hun eigen vleugel, ver uit elkaar, want zij konden elkaar niet luchten of zien. De tuin was afgeschermd van de buitenwereld door een enorme muur met glasscherven, en achter die buitenmuur was een doorgang naar het bediendenverblijf. Daarachter begon het bananenbos.'

De kleine Khing was een verlegen kind, dat het liefst in de buurt van zijn moeder bleef. Hij herinnert zich nog dat hij als peuter 's ochtends wakker werd, zijn moeders sarong vastpakte en die de rest van de dag niet meer losliet. 'Die verlegenheid heb ik van haar. Als er bezoek kwam, dan trok mijn moeder zich terug.'

Zijn familie was welgesteld, besepte Thé pas veel later. In het grote witte huis wemelde het van de bedienden. Het geld kwam van moederskant; zij kwam uit een welgestelde Chinese familie. Zijn vader was een zakenman die handeldreef op typisch Chinese wijze. 'Hij wisselde steeds van business, bezat nu eens een biljartcafé, dan weer een restaurant, ijsfabriek of een bioscoop, hij zag overal kansen. Dan kwam er bijvoorbeeld een zakenkennis langs die een partijtje autobanden aanbood,' herinnert Thé zich. Het gezin was westers georiënteerd. Het leven in Nederlands-Indië was sterk verzuild – Thé herinnert zich de consternatie toen hij ooit een Arabisch vriendje mee naar huis nam.

Toen de Japanners in 1942 Nederlands-Indië binnenvielen, verhuisde het gezin naar een kleiner huis in Bandung. Omdat het oorlog was, ging hij niet naar school en zat hij hele dagen te tekenen. 'Ik tekende alles wat los en vast zat, maar het liefst Walt Disneyfiguren. We hadden thuis van die 8mm-filmpjes van Donald Duck en Mickey Mouse, die toen nog geen pupillen had. Een feest was dat. Ik was helemaal in de ban van de kleuren en de beweging.'

Thé's vier oudere zussen werkten mee in het familiebedrijf en zijn vader koesterde grote verwachtingen van zijn enige zoon. Dat het deze ontbrak aan handelsgeest, was een teleurstelling die hij niet onder stoelen of banken stak. Hun relatie was moeizaam. 'Hij vond het maar niks, al dat geteken. Chinezen zijn nogal pragmatisch ingesteld en tekenen, daar kun je je brood niet mee verdienen. Ik kan me niet herinneren dat we in al die jaren ooit met elkaar spraken.'

In Bandung stond een groot schoolbord in de gang, waar Thé vaak op oefende. Als er visite kwam, demonstreerde hij zijn tekenkunsten en schudde hij razendsnel een Disneyfiguur uit zijn mouw. Omdat die tekeningen steeds weer werden uitgeveegd, zijn er geen jeugdtekeningen bewaard gebleven, behalve één plaatje in het poëziealbum van een van zijn zussen (zie beeldbiografie p. 145). Wel herinnert Thé zich dat hij als jongen urenlang kon staren naar tekeningen in de geïllustreerde kinderboeken die als gevolg van de Japanse bezetting in huis terecht kwamen. De Nederlanders werden uit hun huizen verdreven en hun inboedels werden geplunderd of op straatveilingen verkocht. Thé: 'We hadden weinig boeken, maar ik herinner mij nog scherp de boeken van Felicie Jehu en Rie Cramer, en de illustraties van Arthur Rackham. Ik las die boeken van plaatje tot plaatje, sloeg de tekst over. Ik maakte toen al tekeningen bij sprookjestaferelen. De stijl keek ik af van Rie Cramer. Dat lukte voor geen meter. Toch is de basis van mijn werk als illustrator daar gelegd.'